

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Астаф'єв О.Г. (Київ, Україна)

«Гонта» – невідома драма Генріха Красінського

У статті проаналізовано драму Генріха Красінського «Гонта», присвячену подіям коліївщини. У драмі введено образ Івана Гонти, байронічного героя, який не має нічого спільного з історичним персонажем. Акцентовано увагу на гострих сюжетних колізіях, запозиченнях із Шекспіра, екзотичності.

Ключові слова: романтизм, байронічний герой, запозичення, художній вимисел, екзотичність.

В статье проанализировано драму Генриха Красинского «Гонта», посвященную событиям колывищины. В драме создан образ Ивана Гонты, байронического героя, не имеющего ничего общего с историческим персонажем. Акцентировано внимание на острых сюжетных коллизиях, заимствованиях из Шекспира, экзотичности.

Ключевые слова: романтизм, байронический герой, заимствования, художественный вымысел, экзотичность.

The drama «Gonta» by Henry Krasinski, devoted to Koliyivshchyna, is analysed in the article. It deals with Ivan Gonta's character, that is Byronic hero, which has a weak common with a historical prototype. Ehe attention is focused on sharp subject collisions, borrowing from Shepkspir, exoticism.

Key words: romanticism, Byronic hero, borrowing from Shepkspir, artistic fiction, exoticism.

Серед численних творів про великі випробування минувшини займає драма польського письменника Генріха Красінського «Gonta, an historical Drama in five acts» («Гонта, історична драма в п'яти актах»), що вийшла у Лондоні в 1848 році [6]. Це сценічна переробка відомої повісті Міхала Чайковського «Wernyhora» [11], хоча автор відступає від першотвору, вибудовує перипетії довкола особи Івана Гонти. Події у драмі, як і в повісті, недостовірні і не відповідають історичному хронотопу, розкритому у працях наших істориків [3:1]; [4]; [5].

Сюжет твору такий: на Україні під проводом Максима Залізняка вибухає повстання гайдамаків проти польської шляхти. Гайдамакам допомагають цариця Катерина II, що спорядила сюди генерала Кречетнікова із російським військом, а також потайки польський генерал Браніцький за наказом короля Станіслава-Августа. Оборону шляхти тримають національний «пророк» Вернигора, полковник Стемпковський, староста Потоцький і вірний шляхті козацький атаман Некраса. Гайдамаки наступають на Умань. Сотник уманських козаків Іван Гонта обіцяє Потоцькому стати на захист шляхти. Однак агент цариці Катерини II, о. Василій, єпископ чигиринський, перетягає Гонту на бік гайдамаків. Священик номінує його на гетьмана України й доводить йому, що він є

невільником польських панів, що його жінка зраджує його із Потоцьким, тому закликає до помсти над гнобителями й ворогами віри. Гонта об'єднується із Залізником, гайдамаки займають Умань і вирізують шляхту, євреїв, навіть багато дітей. Гонта з намови о. Василя вбиває своїх синів, бо вони по матері поляки й католики. Але наближаються поляки, очолювані отаманом Некрасою, і гайдамаки відступають за Буг. Там їх оточують польські війська: Залізник гине у бою, а Гонта, якого цілковито підкосила смерть синів, потрапляє у польський полон.

На думку Платона Лушпинського, Генріх Красінський надав своїй драмі шекспірівського забарвлення, свідомо інкорпував у свою драму ряд мотивів із «Річарда III» і «Макбета» [7:2, 320]. Гонта Красінського, як і герой шекспірівської драми Річард, честолюбний, сподівання отримати гетьманську булаву провокує його душевні боріння і вагання, та вирішальний вплив має на нього о. Василій. Іншими психологічними рисами Гонта також схожий до Річарда III, душегуба і заручника королівського трону, останнього кривавого нащадка з дому Йорків, якому судилося криваво завершити боротьбу Білої й Червоної Троянд в Англії [1].

Як відомо, Річард убиває свого рідного брата і його дітей, убиває малих синів померлого короля Едварда III, вирізує рідню, посідає королівський трон і стає тираном, усі тремтять перед ним [2:1, 185-196]. У драмі Шекспіра Немезіс уособлена в постатях трьох нещасних вдовиць: королев Маргарети й Єлісавети і княгині Йорк (матері Річарда). Ці три жінки, у яких Річард усе забрав, як фурії Ореста, весь час голосять і проклинають його, особливо кляне його рідна мати. У драмі Красінського тричі з'являється Гонті дух матері й проклинає його (II, 3, III, 1 IV, 4). Перший раз дух матері відкривається йому у Соколівці, коли Гонта за намовою о. Василя вагається й обіцяє перейти на бік гайдамаків, жбурляє на землю й топче шляхетський пагонт. Йому увижається матір: «The ghost of his Mother, pale and horrible, flits by him and whispers in his ear a withering curse. He looks aghast; horrified he exclaims: «Where am I? hideous vision!» [«Примара його матері, бліда і жаклива, приходиться до нього і шепоче йому на вухо слова прокляття. Він дивиться з жахом і вигукує: «Де я? Огидний зір!» [6, 42]. Другий раз з'являється йому дух у печері чарівниці, куди він входить серед громів і блискавок: «The ghost of his Mother, unseen but by himself passes close to him and utters the awful execration: «I curse thee! I curse thee!» [«Безплотна примара зупиняється поряд нього і вимовляє жакливі прокляття: «Я проклинаю тебе! Я проклинаю тебе! (д. III, сц. 1) «Де я? Огидний зір!» [6, 53].

Незважаючи на прокляття матері і застереження чарівниці, Гонта об'єднується із Залізником.

Третій раз з'являється дух матері в Умані зараз після вбивства Гонтових дітей:

Gonta (alone). Who goes there?

The spectre of his Mother: I is I.

Gonta: This hideous phantom ever!

The spectre: Yea, ever; ever will I haunt thee. I who bare thee, cursc thee –thy mother – thine own mother – thee, the fruit of her womb.

Gonta: Oh, spare me!

The spectre: Never, never; my eternal curse wither thee! (The spectre vanishes).

[Гонти (наодинці). Хто йде?

Дух матері: Це я, я.

Gonta: Яка огидний привид!

Дух матері: З тобою завжди буде мій прокльон, тобі це каже твоя рідна мати, ти народився у крові, в крові й кінець тобі.

Gonta: О, пощадіть мене!

Дух матері: Ніколи, ніколи, я вічне прокляття твое! (Примара зникає!) [6, 69-72].

Ся сцена є очевидним наслідуванням Річарда III, IV дія, 4 сцена.

Duchess of York: I will be mild and gentie in my words.

King Richard: And brief, good mother: for I am in haste.

King Richard: You speak too bitterly.

Duchess of York: Hear me a word.

For I shall never speak to thee again.

Therefore, take with thee my most grievous curse.

[Герцогиня Йорк: Я буду м'якою і лагідною у словах.

Король Річард: Тільки коротко, добра матінко, бо я поспішаю.

Король Річард: Твоя мова надто гірка.

Герцогиня Йорк: Вислухай мене, і більше не почувеш моїх слів, носи з собою мій прокльон найтяжчий [13, 134-135].

Короткій сцені «Гонти» відповідає велика сцена в «Річарді III»: Шекспір уміє заглянути до глибини душі матері, знаходить слова, щоб змалювати її трагедію, бо вона у своєму синові жорстокого душогуба – вбивцю рідного брата і його невинних дітей [12, 123]. У Красінського дух матері, наче фантом, відкривається Гонті серед білого дня, до чого ми не звикли. У її словах багато моралізаторства, яке нас і не переконує, і не зворушує.

Перед вирішальною битвою являються королеві Річардові III у сні усі замордовані ним жертви, проклинають його і віщують йому нещастя, а Річмондові перемогу. Тут Шекспір розвиває велику літературну традицію, почату ще від Сенеки. Поява померлих у сні часто явище у літературі.

У драмі Красінського Гонті аж три рази з'являються трупи замордованих поляків і євреїв. Перший раз таки в Умані: «Seen to Gonta alone, appears in the distance, a long file of children headed by the two sons of Gonta, and followed by Madeline. After her comes a man bearing the head of an old man; twelve other men, each bearing a bleeding head succeed» [«На віддалі помітно Гонту, за ним довгий шлейф діток із його двома синами, потім Мадлен. Після неї йде чоловік старий чоловік із закривавленою головою в руках» [6, 79].

Ця сцена не що інше, як комбінація сну Річарда зі сценою з «Макбета» (IV дія 1 сцена) і запозичення з Дантового «Пекла», де Бертран де Борн несе свою відрубану голову (пісня 28, вірш 118-142 і пісня 20, вірш 7-15). Другий раз Гонта бачить голови убієнних – у лісі, де, крім того, відкрився йому його злий дух (evilu genins) (V.4), а третій раз у печері чарівниці, де розлючений Гонта вихоплює меч, як Одиссей, замахнувся у підземеллі на тіні, спрагли крові («Одіссея» XI, 48-50). [7:2, 322]. Кілька разів Гонта чує той самий докір: «Thou hast listened to the counsels of Russia – woe to thee!» [«Ти слухав порад Росії – горе тобі!»]. Зловісний рефрен нагадує сон

Річарда III, де один небіжчик за іншим картають його: «Let me sit heavy by thy soul to-morrow!» [«Гнітитиму я завтра твою душу!»].

Усі три рази, допоки до Гонти приходять його уманські жертви, читач (глядач) не має ілюзії, що це душі понижених покидають своє загробне життя, щоб стати до боротьби з убивцею.

Є в драмі Красінського й інші дрібніші ремінісценції з Річарда III. Любовниця Гонти Люція, покинута ним, стає чарівницею, одержала ім'я від нареченої, яку залишив Едвард III.

«For first was he contract to Lady Lucy –

«Your mother lives a witness to his vow». – «Richard III» (III, 7).

Ah, I recognise her – tis she, the long forgotten Lucy! – «Gonta» (V, 5).

[«Домовився він вперше з леді Люцією –

«Обітницю їй дав, це бачив свідок». – «Річард III» (III, 7).

Не впізнає у ній зубуту Люцію» – «Гонта» (V, 5).

Генріх Красінський у вступі до драми називає її Марилькою. Люція отруїла свого чоловіка, ставши любовницею Гонти; тепер спокутує свою вину і чує з неба голос чоловіка: «I pardon she!» [«I пробачить вона!»]. Ці слова нагадують сцену з «Фауста» (ч. I), де голос з неба наказує Гретхен залишитись у в'язниці і смертю заплатити за свій гріх: «Sie ist gerettet»^{*}.

Цікаво простежити психологію Макбета й Гонти, як Красінський представив останнього у своїй драмі, навіть тут наслідуючи Шекспіра. Ідучи за зразком великого англійського поета, він двічі зводить Гонту з чарівницями. Перший раз, після переходу на бік гайдамаків, Гонта іде в печеру чарівниці. Він не упізнає в ній своєї давньої любовниці Люції, що заради нього отруїла свого чоловіка й тепер спокутує свою вину. Вона вщупе йому, що дні його життя стікають, радить втікати з бойовища, говорить про кров, сльози, смерть. Входять ще три чарівниці і вітають Гонту як свого. На питання, чи дістане золоту корону, він одержує дуже двозначну відповідь. При другій зустрічі чарівниця Люція відкриває своє справжнє обличчя Гонті і він зникає серед грому й блискавок.

Сцени з чарівницями у Красінського вийшли досить короткі і виразні, у них помітно вплив Шекспіра. Платон Лушницький помітив, що вони майже такі самі, як у «Макбеті» [7:2, 324].

The Interior of the cave of a
Sorceress. Thunder...

«Gonta» (III, 1).

A dark cave. In the middle, a boiling
Cauldron. Thunder. Enter the three Witches.

«Macbeth» (IV, 1).

[Інтер'єр печери.

Чаклунки. Грім ...

«Гонта» (III, 1).

Темної печері. В середині кипіння.

Котел. Грім. Введіть трьох відьом.

^{*} Sie ist gerettet» (нім.) – «Вона буде збережена».

«Макбет» (IV, 1)

Чарівниці вітають Гонту майже тими ж словами, що добре знані з «Макбета»:

Hail Gonta! Hail Gonta! – «Gonta» (III, 2).

All hail, Macbeth! hail to thee! – «Macbeth» (1, 3).

[Радуйся Гонто! Радуйся, Гонто! – «Gonta» (III, 2).

Радіємо тобі, Макбете! Вітаємо тебе! – «Macbeth» (1, 3).

Очевидно, під впливом «Макбета», Гонта запитує у чарівниці: «And shall a coronet of gold be mine?» [«Чи стане золота корона мою?»] – бо ж гетьмани корони не носили.

Відповідь чарівниці двозначна:

From the twin stars of the gloomy light,

When two dark clouds shall hang in air,

Then thou'lt be wooed by a circlet's might.

Of war's captivity beware! – «Gonta» (III, 2).

[Дві зірки у похмурім світлі

Між темних хмар кривавого повітря

Корону доглядають.

Полону на війні остерігайся! – «Gonta» (III, 2).

Гонта витлумачує цю відповідь на свою користь, насправді ж чарівниці віщує його кінець.

Подібно стоїть справа з цим пророцтвом для Макбета:

Macbeth shall never vanquish'd be, until

Great Birnam wood to high Dunsinane hill

Shall come against him. – «Macbeth» (IV, 1).

[Ні, переможею не буде Макбет,

як не піде оцею високий ліс

супроти пагорба Бірманського. – «Macbeth» (IV, 1).

На запитання Гонти, чи виграє битву, його злий дух відповідає:

If thy rival does nft command the army,

Which is to fight against thee. – «Gonta» (V, 4).

[Незабаром

Твій супротивник армію

Поверне проти тебе. – «Gonta» (V, 4).]

У «Макбеті» названо ворога, якого король має боятися:

Macbeth! Macbeth! beware Macduff;

Beware the thane of Fife. – «Macbeth» (IV, 1).

[Макбете! Макбету! Остерігайтеся Макдуфа,

Під дудку він танцює. – «Macbeth» (IV, 1).

У драмі Генріха Красінського сцени в печері чарівниць, зображені побіжно й поверхово, вони не справляють належного враження на читача і є лише прикрасою драми – прикрасою, без якої можна цілком добре обійтися. Цілком інакше справа з чарівницями вирішена в трагедії Шекспіра. Вони – інтегральна складова драми, надають їй трагічного емоційного тону і драматизму. Вони є персоніфікацією лукавої, темної сили, що чигає на Макбета, переслідує його, щоб довести до вини і смерті. Почуття вини, цей біль і страшний тягар виснажує його внутрішньо, робить байдужим до всього, але не вбиває в ньому індивідуальності і воля [7:2, 328].

У незламній силі й величі стоїть він до кінця перед нами, навіть

отримавши смертельну рану. Хоробрість не покидає його до смерті, і з мечем у руці гине він на полі бою як воїн і король. Не має цієї залізної сили й героїчного завзяття Гонта Красінського. Перед останнім боєм Залізник тішиться, що зустрінеться із своїм завзятым ворогом, а Гонта цілком зламаний утікає і скаржиться хлопчикові Младановича, якого урятував від смерти в Умані, що його серце поранене:

My heart is sorely wounded...

Because I listened to the Moscovite priest. – «Gonta» (V, 7).

[Мое серце дуже поранене...]

Попа московського я слухав. – «Gonta» (V, 7)].

Із дивною настирливістю змушує Красінський свого Гонту відзиватися знову на полі бою тим самим тоном і майже тими самими словами, що Макбет. Коли козак доносить Гонті, що Некраса командує ворожим відділом, відповідає Гонта:

False, lying knave! I believe it not. – «Gonta» (V, 5).

[Брехня, що він негідник! Аж ніяк. – «Gonta» (V, 5).

І другий раз:

Nekrassa! A curse upon thy false tongue! It cannot be! – «Gonta» (V, 5).

[Некраса! Тіпун на твій язик брехливий! Не може бути!.. –

«Gonta» (V, 5).

Так само відзивається Макбет до посланця:

Liar, and slave! – «Macbeth» (V, 5).

[Брехун, і раб!] – «Macbeth» (V, 5).

Accursed be that tongue that tells me so! – «Macbeth» (V, 7).

[Прокляття язика, що мовить це! – «Macbeth» (V, 7).]

Отже, у підсумку можна сказати, що Генріх Красінський не перший пішов слідами Шекспіра, і йому не першому проба не вдалася. А не вдалася тому, що він не поет. Його драма є витвором виключно розуму, забракло йому фантазії й чуття, забракло творчої інтуїції, щоб воскресити історичні постаті і давноминулі часи, як це майстерно зробили Антоній Мальчевський, Северин Гощинський, Юліуш Словацький [14:V, 140]; [8, 116]; [10, 114]; [9, 124]. Генріху Красінському забракло тих простих чарівних і неповторних слів, щоб зобразити й передати неугамовну силу пристрасти, яка доводить людей до конфлікту і до загибелі. Це є причиною того, що в драмі і причини повстання, і ті пристрасті, які ворушили умами, з'ясовані поверхово. Ще можна згадати історію любові Гонти до панни Магдалини Хічевської і його суперництво з Некрасою, це зображено надто банально, та й сам Гонта виступає сліпим знаряддям у руках о. Василя, впереміжку виявляє то дикі інстинкти, то лагідну вдачу, перед різною співаче пісні і зворушено плаче, або ж знову впадає у дикий шал, – всі ці настрої в його душі поверхові і побіжні. У творі багато банальної риторики, запозиченої у Міхала Чайковського. Значно перекопливішою є сцена «Гонта в Умані» у Тараса Шевченка, хоча він жодного слова не запозичив у Шекспіра, та відчутно шекспірівський дух його твору, бо автор піднявся до висоти англійського генія.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Bradley H.B.* Shakespearean tragedy. – London, 1958; 2. *Wolff M.* Shakespeare. –

München, 1907. – Band I; **3.** Гермайзе О. Коліївщина в світлі новознайдених матеріялів // Україна. – 1924. – Кн.1; **4.** Гуслистий К. Коліївщина. – К., 1947; **5.** Коліїщина. 1768. Матеріали ювілейної наукової сесії, присвяченої 200-річчю повстання. – К., 1970; **6.** Krasinski H. Gonta: An Historical Drama. – London, 1848; **7.** Лушницький П. Шекспірівська закраска драми Генрика Красінського «Гонта» // Ювілейний збірник на пошану акад. Михайла Сергійовича Грушевського. – К., 1928. – Т.2; **8.** Мочульський М. Гошинський, Словацький і Міцкевич як співці Коліївщини. – Львів, 1936; **9.** Нахлік С. Доля – Los – Судьба. Шевченко і польські та російські романтики. – Львів, 2003; **10.** Радішевський Р. Гайдамацька Україна в «Канівському замку» Северина Гошинського // Радішевський Р. Полоністичні та порівняльні студії. – К., 2009; **11.** Czajkowski M. Wernyhora, wieszcz ukraiński: powieść historyczna z roku 1768. – Paryż, 1838; **12.** Шведов Ю. Вильям Шекспир: Исследования. – М., 1977; **13.** Shakespeare W. Works, ed. by U.Ellis-Fermor. – London, 1968; **14.** Шурат В. Коліївщина в польській літературі до 1841 р. // Записки НТШ. – 1910. – Т.XCVII. – Кн.V.

Бажан О.М. (Київ, Україна)

**Усталена суспільна мораль як руйнівник сущого у творчості
Тараса Шевченка та Ганни Барвінок**

У статті досліджується жіноча та чоловіча психологія, яка розкривається за допомогою засобів характеротворення; осмислюється бачення Тарасом Шевченком та Ганною Барвінок місця та ролі людини в суспільстві. Статева поведінка для реципієнта стає зрозумілою, пізнається її внутрішній світ.

Ключові слова: характеротворення, внутрішній світ.

В статье исследуется женская и мужская психология, которая раскрывается при помощи способа характерообразования, осмысливается видение Тарасом Шевченко и Анной Барвинко места и роли человека в обществе. Становится понятным поведение женщины/мужчины, исследуется их внутренний мир.

Ключевые слова: характерообразование, внутренний мир.

The article deals with the feminine psychology revealed by literary means of character description. Taras Shevchenko's and Ganna Barvinko's conception of woman's place and role in the society is analysed. The author clarifies woman's behaviour and examines the feminine inner world.

Key words: literary means of character description, inner world.

На даний час існує дуже багато феміністичних та гендерних праць. Пригадаймо славнозвісні наукові роботи Тамари Гундарової, Соломії Павличко, Ніли Зборовської, Оксани Забужко тощо. Автори акцентують увагу на сприйманні і не сприйманні людиною усталених культурних норм. На їх думку, повне сприйняття традиційного світогляду веде до руйнації родини, сім'ї... Соломія Павличко у своїй книзі «Фемінізм» однозначно, на кожному кроці – статті, бесіді, інтерв'ю, наводить приклади як сприйняті